

VMBO docenten en leerlingen over
stripboek en lesmateriaal

VMBO

LIES SCHIPPERS

'De Ontdekking' in de klas

'De Ontdekking' is een historische strip mét lesmateriaal over de Tweede Wereldoorlog in Nederland, vooral bedoeld voor leerlingen van het vmbo. Sinds maart 2003 wordt er op tal van scholen met het stripboek gewerkt, maar hoe bevalt dit? In het kader van haar postdoctorale lerarenopleiding geschiedenis deed Lies Schippers een onderzoek.

Er zijn ongeveer 25.000 exemplaren van *De Ontdekking* verspreid in het voortgezet onderwijs sinds de verschijning van het stripboek in maart een jaar geleden. Een belangrijke doelstelling van de strip is het overdragen van kennis over de Tweede Wereldoorlog in Nederland. Deze kennis is met name onder jongeren in het vmbo gering. Het stripboek – een vorm van laagdrempelig educatief materiaal – is in samenwerking met docenten uit het vmbo speciaal ontwikkeld voor deze groep jongeren.

Lies Schippers studeerde geschiedenis aan de UvA. In haar lessen heeft zij ook zelf met *De Ontdekking* gewerkt.

Een belangrijke aanvulling op *De Ontdekking* is het lesmateriaal op de website van de Anne Frank Stichting. De opdrachten zijn gemaakt voor leerlingen in het vmbo en, evenals de strip, in nauwe samenwerking met docenten. Het lesmateriaal is bedoeld om de stof in het stripboek te verwerken en te verdiepen op een manier die deze leerlingen kan aanspreken. De meeste opdrachten zijn eenvoudig, praktisch – leerlingen kunnen knippen, plakken en kleuren – en duren tussen de 5 en 20 minuten.

De voornaamste leerdoelen van het lesmateriaal zijn de verbreding van de kennis over de Tweede Wereldoorlog en het verdiepen van het inzicht in die oorlog.

Evaluatieonderzoek

Hoe wordt er met het stripboek en het lesmateriaal gewerkt en hoe wordt dit ervaren door docenten en leerlingen? Is dit een zinvolle manier om vmbo-ers te onderwijzen over de Tweede Wereldoorlog?

Deze vragen stonden centraal in een evaluatieonderzoek dat eind 2003 is uitgevoerd onder zeven docenten en zeven klassen (samen 183 leerlingen)

uit het vmbo (i-vmbo, Basis Beroepsgerichte Leerweg, Kader Beroepsgerichte Leerweg en Theoretische Leerweg) en de havo.

Bij het onderzoek is gebruikt gemaakt van lesobservaties, vragenlijsten en interviews met leerlingen en docenten.

'Yeah, een strip!'

Een belangrijke onderzoeksvraag was in hoeverre het stripboek leerlingen kan interesseren voor de Tweede Wereldoorlog. Het bleek al gauw dat het stripboek wat dat betreft een schot in de roos is.

'Ik vind het een erg leuk boek en het is leuk om er wat van te leren. Echt een vet boek', schreef een leerling.

Dit beeld komt ook uit het onderzoek naar voren: leerlingen vonden het stripboek spannend en geven het gemiddeld een acht. Bijna 94 procent was van mening na het lezen iets geleerd te hebben over de Tweede Wereldoorlog:

'Je begrijpt alles heel goed omdat er plaatjes bij uitgebeeld zijn'.

Ongeveer driekwart van de leerlingen wilde na het lezen van het stripboek meer weten over het onderwerp. *'Het is een geweldig span-*

nend boek en ik wil graag een tweede deel lezen maar als jullie het tweede deel gaan maken kan het dan misschien langer?’.

Deze positieve reactie bleek ook uit de lesobservaties – leerlingen vinden het stripboek een leuke afwisseling met het normale lesboek en zijn nieuwsgierig naar het verhaal. Na het uitdelen werd het vaak misstilt in de klas, een docente uit een drukke vierde klas noemde dit een ‘historisch moment!’.

Docenten vinden het belangrijk dat het stripboek leerlingen aanspreekt, omdat er daardoor aandacht is voor het onderwerp. ‘Leerlingen vinden het leuk en dit bevordert het leren.’

Inzicht verwerven

Ook is bekeken of leerlingen door het lezen van *De Ontdekking* een beter inzicht krijgen in verschillende aspecten van de oorlog. Uit de interviews bleek dat leerlingen goed kunnen aangeven wat de invloed van de Tweede Wereldoorlog op het leven van oma was.

‘Het was een trauma’, denkt een leerling. ‘Haar vriendin werd afgevoerd naar een kamp, haar broer ging in het leger en de andere broer ging in het verzet. Zij had ook nooit afscheid genomen van Esther’.

Docenten denken dat het stripboek in belangrijke mate bijdraagt tot een beter begrip van de invloed van de oorlog op het leven van mensen, ‘omdat leerlingen zich er echt iets bij kunnen voorstellen, de geschiedenis is een verhaal over mensen geworden’.

Een andere onderzoeksvraag was of leerlingen inzien dat er veel mensen met de gevolgen van de Tweede Wereldoorlog te maken hebben, ook nu nog.

Voor leerlingen is dit evident, zij koppelen het stripverhaal vaak aan persoonlijke verhalen uit hun familiegeschiedenis. ‘Mijn oma heeft de oorlog ook meegemaakt’ of ‘mijn opa is omgekomen’, vertelden leerlingen.

Verder vroegen we ons af of leerlingen thema’s kunnen herkennen die in het stripverhaal zijn verwerkt en ook nu actueel zijn, zoals de schending van mensenrechten, discriminatie en het vluchtelingenprobleem.

De Ontdekking is een stripboek over het verloop van de Tweede Wereldoorlog in Nederland en de effecten van de oorlog op een Nederlands gezin. In de openingsscène vindt Jeroen tussen alle rommel op zolder de oorlogsplakboeken van zijn oma. Hij hoort van haar dat er tijdens de Tweede Wereldoorlog in zijn familie dingen zijn gebeurd, waarover altijd gezwegen is. Dan begint oma te vertellen.

Leerlingen trekken verschillende parallellen tussen de Tweede Wereldoorlog en de tegenwoordige tijd.

‘Homo’s worden nu nog steeds gediscrimineerd, nu is er nog steeds haat’.

Hiermee demonstrenen ze de vaardigheid om zich te kunnen verplaatsen van het concrete niveau van het stripverhaal naar het abstracte niveau van een historische vergelijking. De thema’s in het stripverhaal zijn voor leerlingen dus goed herkenbaar.

Alleen de leerlingen uit de i-klas vonden het moeilijk om deze vergelijking te maken. ‘Vliegtuigen’, antwoordde een leerling.

Een andere belangrijke onderzoeksvraag was of leerlingen de verschillende reacties van personages uit het stripverhaal op de bezetting duidelijk van elkaar kunnen onderscheiden en kunnen aangeven waarom personages uit de strip tot bepaalde keuzes kwamen.

TL- en havo-leerlingen konden dit duidelijk aangeven. Leerlingen uit de lagere niveaus van het vmbo hadden meer moeite met het herkennen van de verschillende reacties. Volgens een docent komt dit omdat voor deze leerlingen dilemma’s erg verwarrend zijn, het denken in goed en fout zit bij veel leerlingen erg diep. Het is al moeilijk om in te zien dat dergelijke dilemma’s bestonden en daarom zal de tweede stap – begrijpen waarom mensen bepaalde keuzes maakten – al helemaal moeilijk te bevatten zijn. Deze leerlingen hebben dus meer

begeleiding nodig bij het werken met *De Ontdekking*.

Een docente uit de BBL gaf aan dat zij volgend jaar daarom de opdracht ‘Waarom deden zij dat?’ gaat gebruiken. Hierin worden de verschillende reacties, dilemma’s en keuzes van de hoofdpersonen expliciet aan de orde gesteld door middel van discussiekaarten.

‘Ik verwacht – maar dit moet nog wel uitgeprobeerd worden – dat leerlingen de verschillende reacties dan wel zullen begrijpen’.

Aantrekkelijk voor docenten?

De mening van docenten over het stripboek is ook betrokken bij het onderzoek. Uit de gesprekken bleek dat docenten het stripboek een leuke en welkome afwisseling vinden op het normale lesboek. Ze noemen het persoonlijke, beeldende verhaal over leeftijdgenoten de kracht van de strip.

De aansluiting op de beleevingswereld van leerlingen is goed. Dat leerlingen die gewoonlijk erg druk zijn ook door het verhaal werden geboid vonden veel docenten bijzonder.

‘Leerlingen wilden er graag in lezen en deden dit uit zichzelf. Dat is prettig werken, omdat de sfeer in de les mede daardoor goed was en leerlingen er plezier in hadden’.

Docenten vinden dat strip de stof van de Tweede Wereldoorlog die zij zelf willen behandelen dekt.

‘Het historische verhaal van de bezet-

ting van Nederland wordt met oog voor detail verteld. Naar aanleiding van de strip kan je leuke anekdotes vertellen en verwijzen naar de stof uit het handboek. Op die manier is er goed mee te werken in de les.

Volgens een docent herkennen leerlingen veel dingen uit het reguliere handboek in het stripverhaal en 'herkenning geeft de burger moed'.

De voornaamste kritiek komt van docenten uit het i-vmbo, de BBL en de KBL.

De hoeveelheid tekst, de verschillen in de verhaallijnen en het gebruik van veel feiten en moeilijke begrippen leveren regelmatig problemen op. 'In mijn klas zitten dyslectische leerlingen, die krijgen de strip nooit uit, dit werkt demotiverend' of 'Mijn leerlingen krijgen het gedeelte over Indonesië niet mee, de sprongen in de tijd zijn te moeilijk'.

De strip als verdieping

Het onderzoek was onder andere bedoeld om een beeld te krijgen van de manier waarop docenten de strip en het lesmateriaal gebruiken. Uit lesobservaties bleek al snel een duidelijk patroon. Docenten besteedden ongeveer drie lessen aan het stripboek in een lessenserie van gemiddeld tien lessen, ieder op geheel eigen wijze, maar allemaal ter verdieping of afronding van het onderwerp de Tweede Wereldoorlog. Uitgangspunt zijn de reguliere methodes, zoals *Memo* en *Sporen*. Docenten gebruiken eerst de methode omdat 'leerlingen een begrippenkaart moeten opbouwen en zich een beeld moeten kunnen vormen van de context van de gebeurtenissen waarin de Tweede Wereldoorlog plaatsvond. Deze kennis hebben leerlingen nodig om het stripverhaal – waarin verschillende verhaallijnen door elkaar lopen en veel begrippen worden gebruikt – te plaatsen en te begrijpen'.

In een les gebruikte een docent uit de KBL het stripboek bijvoorbeeld aan het eind van een lessenserie, in de verwachting dat leerlingen het verhaal dan beter zouden kunnen plaatsten. Dit was een bewuste keuze, omdat de docent verwachtte dat leerlingen er geen wijs uit zouden worden zonder de nodige voorken-

nis. De informatiedichtheid van het stripboek is nogal hoog, 'dat zou te veel kunnen zijn voor leerlingen'.

Een docent uit de TL heeft zijn leerlingen het hele stripboek laten lezen en de woordzoekers laten maken. De docent heeft zelf een opdracht gemaakt bij de strip – een werkblad met vragen over historische figuren zoals Hitler en Stalin, militaire gebeurtenissen, de bezettingspolitiek en de reacties op de oorlog. Het is de bedoeling dat leerlingen een werkstuk maken over een historische figuur uit de strip. De eerste lessen over de Tweede Wereldoorlog heeft de docent besteed aan het uiteenzetten van de internationale context.

In een andere les van dezelfde docent gaan leerlingen aan het werk met een tijdbalk over het verloop van de oorlog in Indonesië, – nog een zelfbedachte opdracht. Leerlingen moeten in tweetallen over de geschiedenis van Indonesië een kort verhaaltje schrijven, of een tijdbalk tekenen waarin de belangrijkste gebeurtenis-

sen verwerkt zijn. Leerlingen kunnen de strip – waarbij de oorlog in Indonesië wordt behandeld – erbij gebruiken en krijgen ongeveer twintig minuten de tijd.

Elders heeft een docente uit de TL het lesmateriaal bij de strip gebundeld tot een werkboek. Leerlingen hebben vorig jaar les gehad over het fascisme. Dit jaar hebben ze twee keer vijftig minuten gelezen in *De Ontdekking* en zijn daarna naar het verzetsmuseum gegaan. Tijdens de les werken leerlingen aan het werkboek in groepen van vier en ze moeten aan het einde van de les per groep één werkboek inleveren. De docente begeleidt het samenwerken en beantwoordt vragen.

Lesmateriaal

Docenten zijn minder positief over het lesmateriaal dan over de strip, en geven er gemiddeld een 7,3 voor. De voornaamste kritiek is dat het werken met het lesmateriaal redelijk veel voorbereidingstijd vereist, omdat er geen uitgeschreven lesopzetten zijn.

Puzzel 1

Omrond de namen van de mensen die in de strip voorkomen:

Esther

Helena

Wim

Bep

Theo

Karel

Riek

Cor

André

R	E	H	T	S	E	O	P	J	N
O	C	K	S	A	Q	R	S	E	E
C	O	K	E	H	V	D	O	W	O
O	B	E	P	D	F	R	I	Z	R
G	E	R	W	T	E	X	R	C	A
A	C	H	M	J	M	K	A	N	J
R	I	E	T	A	M	A	Z	E	K
K	P	O	S	F	W	R	N	R	O
D	R	M	I	W	T	E	X	D	H
A	C	K	E	I	R	L	G	N	M
A	N	E	L	E	H	T	B	A	P

Woordzoekers

In dit woordveld zitten namen van belangrijke personen uit de strip verstopt. Een puzzel is in ongeveer vijf minuten te maken en kan gebruikt worden als korte onderbreking. Na afloop kan de docent met leerlingen bespreken in welk verband de personen in de strip voorkomen.

‘Waarom deden zij dat?’

Twee van de zeven discussiekaarten. Onderdeel van een groepsopdracht waarbij leerlingen zich verdiepen in de mogelijke motieven van het handelen van verschillende hoofdrolspelers uit het stripverhaal, aan de hand van de discussiekaarten. Leerlingen moeten het *als groep* het eens worden over de reden. De docent legt na enkele minuten de verschillende groepsdiscussies stil, bespreekt de antwoorden en deelt nieuwe discussiekaarten uit. Het resultaat is dat leerlingen zich realiseren dat mensen toen ook andere keuzes konden maken.

Waarom deden ze dat?

De personen uit de strip reageerden verschillend op de oorlog. Kijk naar de plaatjes. Als je de strip goed gelezen hebt weet je waarschijnlijk het antwoord. Soms zijn er meer redenen. Praat erover in je groepje. Alleen als je het helemaal met elkaar eens bent met een reden zet je een kruisje bij die reden.

Oma heeft tot nu toe nooit willen praten over de oorlog. Waarom?

- ☐ Ze moet altijd huilen als ze aan de oorlog denkt
- ☐ Ze heeft zulke nare herinneringen, ze vergeet ze liever.
- ☐ Ze schaamt zich voor haar vader en broer.
- ☐ Ze vindt dat anderen er niets mee te maken hebben.
- ☐ Ze vindt dat je er niets aan hebt om terug te kijken, ze kijkt liever naar de toekomst.

Waarom deden ze dat?

De personen uit de strip reageerden verschillend op de oorlog. Kijk naar de plaatjes. Als je de strip goed gelezen hebt weet je waarschijnlijk het antwoord. Soms zijn er meer redenen. Praat erover in je groepje. Alleen als je het helemaal met elkaar eens bent met een reden zet je een kruisje bij die reden.

Vader werkt mee met de Duitsers. Waarom?

- ☐ Hij denkt dat hij anders ontslagen wordt.
- ☐ Hij kan er veel geld mee verdienen.
- ☐ Hij is erg gezagsgetrouw.
- ☐ Hij is een bangerik.
- ☐ Hij is een overtuigde nazi (aanhanger van Hitler).

Wat docenten als positief ervaren is de mogelijkheid om de opdrachten te downloaden van het internet. Op die manier kun je zelf bepalen welke opdracht je wilt gebruiken. De docenten hebben het meest gebruik gemaakt van de woordzoekers, de fotowerkbladen en de tijdbalk.

Een belangrijke vraag is voor ons of ze vinden dat deze opdrachten goed aansluiten bij het vmbo-niveau. Dit is afhankelijk van het niveau binnen het vmbo, vinden de docenten. De fotowerkbladen en de tijdbalk vinden ze geschikt voor alle leerlingen. ‘De fotowerkbladen stimuleren leerlingen om goed naar een afbeelding te kijken, dit is erg belangrijk in het geschiedenisonderwijs. Meer voorlijke leerlingen hebben de opdracht sneller af, maar dat geeft niet’. Hetzelfde geldt voor de tijdbalk, volgens een docent een ‘zeer beeldende opdracht. Leerlingen leren door deze opdracht oorzaak en gevolg te onderscheiden en aan elkaar te verbinden’.

De woordzoekers zijn volgens docenten te eenvoudig, de puzzels dagen met name leerlingen uit de TL en Havo niet voldoende uit. ‘De namen, steden en landen staan eraansta! Dan is het toch geen denkwerk meer!’

Geschied voor het vmbo?

Is het stripboek samen met het lesmateriaal geschikt voor het vmbo? Het antwoord luidt: ja en nee. Uit het onderzoek blijkt dat de aansluiting van het stripboek het beste is bij leerlingen uit de TL en het havo. Deze leerlingen kunnen de strip zelfstandig lezen en de verschillende verhaallijnen goed volgen. Punt is dat een deel van het lesmateriaal te eenvoudig is voor deze leerlingen.

De omgekeerde situatie bestaat voor de lagere niveaus binnen het vmbo. Deze leerlingen hebben aanzienlijke begeleiding nodig bij het lezen in de strip, bijvoorbeeld voor de uitleg van moeilijke begrippen, of bij grote sprongen in de tijd en de wisseling van de verhaallijn. Het lesmateriaal sluit weer beter aan bij deze niveaus.

Hoe verder?

De Ontdekking blijft nog tot 2009 verkrijgbaar en het is de bedoeling om het lesmateriaal steeds verder uit te breiden. Het Verzetsmuseum Friesland en de Anne Frank Stichting zijn van plan om nieuwe opdrachten te maken en de bestaande opdrachten aan te passen om de aansluiting op de verschillende niveaus binnen het vmbo te verbeteren. Ook komen er uitgewerkte lesopzetten op de website te staan.

Aan het onderzoek waarvan u hier de resultaten heeft kunnen lezen, hebben zeven docenten meegewerkt. Graag zouden wij ook de ervaringen van andere docenten horen. Heeft u ook gewerkt met het stripboek en daarover een opmerking, of een suggestie voor lesmateriaal dan kunt u contact opnemen met de Anne Frank Stichting via actueel@annefrank.nl

Fotowerkbladen

Deze opdrachten zijn bedoeld om leerlingen te laten zien dat de strip de werkelijkheid goed benadert. Leerlingen zoeken tekeningen uit de strip bij de foto's. De foto's hebben belangrijke historische gebeurtenissen als onderwerp, zoals anti-joodse maatregelen, razzia's en het bombardement op Pearl Harbor.

Voorbeelden uit een fotowerkblad

Eric Heuvel, de tekenaar, heeft vaak foto's gebruikt als inspiratiebron voor zijn tekeningen. Zoek bij deze foto's de tekening in je stripboek.

Eén van de meer dan 200 kinderen die op 2 december 1938 in Engeland aankwamen. Zij vluchtten voor het geweld tegen joden in Duitsland tijdens de Kristallnacht (10-11 november). Hun ouders mochten niet meekomen.

stripboek pagina

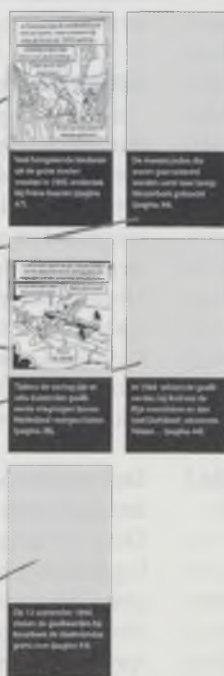
stripboek pagina

Op februari 1941 werden in Amsterdam 427 mannen op straat opgepakt en naar het concentratiekamp Mauthausen overgebracht. Slechts één van hen overleefde het.

Werkblad 1a
De oorlog in Nederland

Werkblad 1b
De oorlog in Nederland

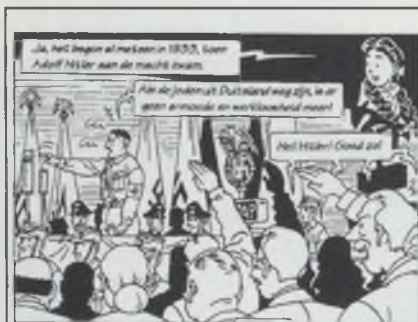
'Waar gebeurde het?'

Kaartje van Nederland met een aantal plaatjes op de juiste plaats. Bij deze opdracht wordt er aandacht besteed aan de koppeling tussen historische en topografische kennis. Er zijn kaartjes van Nederland, Europa en de wereld en een aantal stripplaatjes waarin plaatsen genoemd worden. Leerlingen plakken de juiste tekening op de landkaarten, waardoor zij de gebeurtenissen ook topografisch kunnen plaatsen.

Gedeelte Tijdbalk 1933-1945

Opdracht

Knip de plaatjes uit en zet ze op de juiste plek in de tijdbalk.
De tekst die bij het plaatje hoort staat al in de tijdbalk.

← **Januari 1933**
Hitler komt aan de macht in Duitsland. Hij begint meteen joden te discrimineren.

1935
Hitler maakt het leger steeds sterker. Er komen meer fabrieken en wegen. Veel Duitsers steunen hem.

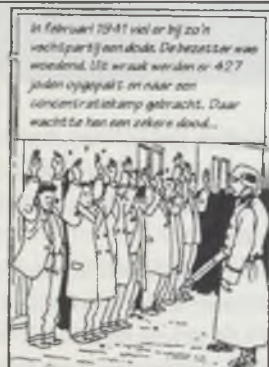
← **1936**
De Olympische spelen zijn in Berlijn. Hitler vindt dat Duitse blanke sporters het beste zijn en moeten winnen.

November 1938
Kristallnacht. Aanhangers van Hitler steken synagogen in brand, vernielen joodse winkels en doden tientallen joden. Veel mensen vluchten uit Duitsland.

← **September 1939**
Het Duitse leger valt Polen binnen. De Tweede Wereldoorlog is begonnen.

Mei 1940
Het Duitse leger valt Nederland binnen. Na 5 dagen strijd geeft Nederland zich over.

← **Februari 1941**
Jodenvervolg in Amsterdam. In Amsterdam en omgeving wordt uit protest massaal gestaakt.

Februari 1942
Het Japanse leger bezet Nederlands-Indië. Veel mensen worden in kampen opgesloten.

Tijdbalk. Dit is een gedeelte van de tijdbalk, met de plaatjes op de juiste plaats. Het doel van de opdracht is om de chronologische kennis van leerlingen over de Tweede Wereldoorlog te verdiepen. Leerlingen zoeken plaatjes uit de strip bij belangrijke data en omschrijvingen. Het is een opdracht waarbij geknipt en geplakt moet worden, de tekeningen op de knipvellen moeten op de tijdbalk komen. Samenwerking in tweetallen is bij deze opdracht goed mogelijk, het duurt ongeveer vijftien minuten.